

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КОЗИНЦЕВА Тетяна Олександрівна

ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДІОМИ В ФІЛОСОФІЇ
/ методологічний аспект /

Спеціальність 09.00.11 - соціальна філософія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ - 1994

00778368 (\$)

Дисертація в рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник - доктор філософських наук,
професор Бондарчук І.А.

Офіційні опоненти - доктор філософських наук,
професор Бичко І.В.
- кандидат філософських наук,
доцент Феоктістов А.М.

Провідна організація - Центр гуманітарної освіти НАН
України

Захист відбудеться "14" листопада 1994 року о "14⁰⁰"
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.04 у
Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за
адресою: 252601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Київського національного університету / вул. Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "12" жовтня 1994 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор філософських наук,
професор

Скрипка П.І.

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На пралях рукопису

КОЗИНЦЕВА Тетяна Олександрівна

ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДІОМИ В ФІЛОСОФІЇ
/ методологічний аспект /

Спеціальність 09.00.11 - соціальна філософія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ - 1994

AB 31.123

Актуальність теми дослідження. Філософія знаходиться на переломному етапі, коли стабільні світоглядні настанови, запропоновані європоцентристською моделлю філософії, вже на початку XX ст. рихтали статус її "благонадійності" й вийшли за межі практичної вірогідності. Західно-європейська модель філософствування увійшла в протиріччя з дійсною практикою буттєвості індивіда; залопотувались пошуки інших культурних і світоглядних смислів, які б відповідали нагальним вимогам історичної дійсності. Останнє спричинило до формування нового філософського етосу, нових, неklasичних парадигм мислення, активне звертання до тих течій інтелектуальної думки, які лишались поза увагов класичного філософського процесу. Серед останніх помітне місце посідає і той напрям філософського дискурсу, що об'єднується загальною формулою "Філософія серця".

Культурні смисли, які відтворюються в конкретному, реальному тілі нації, зумовлюють інтерес до національної практики формування духовності. Україна державна стає для української філософської думки проблемою, яка вимагає свого адекватного усвідомлення. В цьому напрямі ми маємо лише "початки і намічення думок" / Дм. Чижевський /.

Пошуки унікальних моментів власної національної буттєвості не є способом поневолення і відмежування від інших унікальностей, а демонструє скоріш можливості діалогічного спілкування з ними.

У світі сказаного завдання культурного розвитку в Україні націлені на:

- відродження національної пам'яті як умови самоідентифікації людини з певною культурною національною спільнотою;
- виявлення специфічних, "власних" характеристик національного буття українця, і в зв'язку з цим - відтворення національного, унікального, культурного поля, в межах якого і відбувається становлен-

ня людини, особистості;

- усвідомлення парадигмальних філософських засад, які беруть участь в процесі смислоутворення "унікальних, власних, невідчужених" /ідіоматичних/ характеристик світобачення, світорозуміння українського народу як не тільки територіальної, генетичної, мовної і т. ін., але і духовної спільності, цілісності;

- на пошук форми приєднання національно-культурної буттєвості до загальносвітового філософського та культурного процесу.

Для того, щоб нація набула своєї власної історії, стала історичною / Гегель /, вона з необхідністю повинна пройти етап усвідомлення себе як національно-своєрідного через ціннісне розрізнення, відмежування від інших культурних, національних смислів.

Актуальність даної теми обумовлюється ще й тим, що робиться спроба обґрунтувати конститутивний принцип формування і генези культурного простору української нації, за допомогою якого в'ясується співвідношення духовних і смислоситтєвих пошуків щодо окремої національної суб'єктивності і загальнонаціонального розвитку.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Досліджувана тема потребує в'ясування низки питань методологічного характеру. Зокрема це стосується поняття національної ідіоми, питань національної ідентифікації філософської творчості та умов існування національно визначеної філософії.

Багатоплановість явища національного актуалізується в сарубіжній та вітчизняній думці через систему різних сфер наукових досліджень: політичних, соціологічних, лінгвістичних, антропологічних / Берлін І., Бромлей Д.В., Геллнер Е., Гумільов Л.М., Емелянов В.В., Іовчук М.Т., Овсяніко-Куліковський Д., Ренак Е., Потебня О., Сорокін П., Бульє А., Лавіков Д. та ін. /. З часів Я.Г.

Фіхте має місце традиція, що поділяється нами, при аналізі феномену національного звертатись до філософського, оскільки має місце співпадання сутності національного і філософського. "Самоствердження національності або націоналістичне домагання входить в філософію не випадково і не ззовні, воно, по суті, в цілком філософське: це філософема". / Ж. Дерріда /.

З огляду на цілісний історико-філософський процес нами виділяється три етапи означеного зв'язку:

- класична модель філософії та її осучаснені варіанти, згідно з якими національне виступає щаблем в процесі становлення і розвитку всезагального, Абсолюту / Г. В. Ф. Гегель, неогегелянство /;

- посткласична філософія, яка обґрунтовує феномен національного як онтологічної передумови всезагальних світоглядних принципів та ідей / Бердяєв М., Гачев Г.Д., Мішле Ж., Ренан Е., Фульє А., Сєа Л. та ін. /;

- філософія постнекласична / модерн і постмодерн /, де ідея національного набуває персоналістичного тлумачення і утверджується як "монадність" / Шпенглер О., Шопенгауєр А., французька школа "Аналіз", Дерріда Е. та ін. /.

Значний внесок в усвідомлення національної визначеності філософії та її історії здійснили представники латино-американської / ібероамериканської / філософії / Сєа Л., Раміос С., Ортіс С. / та вітчизняні дослідники латино-американської та африканської філософії / Гречко П.К., Ерасов Б.С., Іорданський В., Кромбет Г.Г., Петрова С.М., Ян О.Б., Васейко Е.А., Летнев А.В., Колесов М. та ін. /.

На наш погляд, для логіко-методологічного висвітлення проблеми співпадання національного і філософського значний внесок здійснив французький деконструктивіст Ж. Дерріда, вводячи поняття

"національної ідіоми", яке виступає у нього конститутивним принципом усвідомлення національного світу людини взагалі. На жаль, це поняття актуалізується Ж. Дєррида в основному через призму мовних відмінностей і лише в загальних рисах має місце звертання до дослідження культурологічного, теоретико-пізнавального характеру ідіоматичності самої філософії.

Нам здається, що принцип ідіоматичності потребує поетапної кореляції свого смислового навантаження через ряд понять, в розробку яких значний внесок на сьогодні зробили, окрім зарубіжних, і вітчизняні філософи. Сказане стосується понять "парадигма" / Кун Т., Грамши А., Горський В.С., Леглер В.А., Огурцов А.П. та ін. /, "стиль" / Вейле В., Хейзінга Й., Горський В.С., Гриценко В.П., Кримський С.Б., Парахонський Б.А. та ін. /, "національний дух" / Віндельбанд В., Вундт В., Гегель Г.В.Ф., Гердер І.Г., Фіхте Й.Г. та ін. /, "національна ідея" / Бубер М., Бердяєв М., Грох М., Франко І., Драгоманов М. та ін. /.

Як свідчить практика філософських досліджень, в українській філософській традиції національна ідіома найчастіше набуває вжитку і висвітлення шляхом аналізу кордоцентризму / від. грецьк. καρдіα-серце /. Розглядання кордоцентричності як засади розбудови способу світобачення, світовідчуття українця було запропоновано і розроблялось представниками української діаспори / Кульчицький О., Мірчук І., Чижевський Дм., о. Ст.Ярмусь та ін. /.

Ставлення дослідників до цього поняття неоднозначне: від ствердження, що "в українській думці не було певної традиції користування цим поняттям" / Замидальський Т. /, до трактування кордоцентричності "як загальної української структури" / Кульчицький О. /. Але обидва погляди концентрують увагу на кордоцентризмі в межах його безумовних і незмінних форм.

Поза сказаним, серед прихильників принципу кордоцентризму також не існує ідентичних поглядів. Так, о. Ст.Ярмусь розглядає кордоцентричність через призму еманативності божественного в реальне тіло нації, в зв'язку з чим кордоцентризм набуває телеологічного характеру; Дм.Чижевський аналізує означене явище в контексті історико-філософського і художнього розвитку української культури і філософії, коли кордоцентричність не реалізує свою культурологічну спрямованість, а існує апіорі. Крім того, ця проблема розглядається в контексті загального розвитку філософської думки в Україні, коли лише фіксується відмінність між українськом філософією і філософією в Україні.

Якщо для представників української діаспори проблема кордоцентричності є більш-менш традиційною, то для вітчизняних українських дослідників вона тільки стає актуальною. З'явилися окремі статті, розділи в підручниках, апробації на конференціях, де розглядається тема кордоцентризму / Бичко А.К., Бичко І.В., Горський В.С., Кучмаєв В.В., Олександр О.М., Ткаченко О.А. та ін. /.

Останнім часом досить важливу роль для усвідомлення питання національної ідентифікації філософії відіграють дослідження з проблеми ментальності, які дають можливість відтворити еволюцію і генезу кордоцентризму, зв'язувати його культурологічні ознаки / аналітична школа філософії, Гуревич А.Я., Бичко І.В., Манекін Р.В. та ін./.

Такий аспект досліджень створює можливість аналізувати явище кордоцентризму і через призму ментальних характеристик національного буття українця, і через відбиття його в художніх творах, побуті, традиціях українства. В зв'язку із сказаним філософія постає не тільки як "системотворення", теоретично представлена думка, але і як феномен, що знаходиться в поза-і-не-теоретичному вимірах. В цьому плані великого значення для автора набувають роботи вітчизняних до-

слідників, в яких здійснюється аналіз філософської практики мислителів Київської Русі, коли зачатковувались культурні, філософські та інші якості української ментальності, в річці котрих зрештою і формувался кордоцентризм / Бичко А.К., Бичко І.В., Вільчинський Ю. М., Горський В.С., Голеніщев-Кутузов І.М., Ліхачов Д.С., Нічик В.М. та ін. /.

Значного методологічного характеру для автора набувало опрацювання творчого доробку української діаспори / Антонович Дм., Ляхевич Е., Огієнко І., Семчишин М., Чижевський Дм. та ін. /.

Осягненню кордоцентризму як ідіоматичної визначеності певного етносу слугували також роботи, присвячені принципу формування і організації національної суб"ективності / Бахтін М.М., Белль Г., Вейдле В., Марітен Ж., Хейзінга Я., Маланюк Е., Шлемкевич М. та ін. /.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у висвітленні природи української філософської ідіоми як умови і суттєвого чинника національної визначеності культурно-смислового буття та об"єктивної засади ідентифікації філософської творчості. Реалізація цієї мети зумовила постановку і вирішення наступних взаємопов"язаних завдань:

- висвітлити логіко-гносеологічний статус поняття "національна ідіома" та соціо-культурні передумови національно визначеної філософії;

- здійснити теоретико-пізнавальний аналіз понять "парадигма", "стиль", "національний дух", "національна ідея" в їх компаративному зв"язку із поняттям "національна ідіома";

- виявити специфіку та характерні риси української філософської ідіоми, її концептуально-змістовний склад та регулятивну функцію в українській культурі;

- здійснити методологічний та порівняльний аналіз еволюції ук-

раїнської філософської ідіоми в контексті загальнофілософського і культурного розвитку;

- обґрунтувати зв'язок філософської ідіоми з панестетичним принципом розбудови української культури;

- простежити ступінь інтегрованості світоглядних принципів української філософії в сучасний процес національного відродження в Україні.

Теоретична і методологічна основа дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектико-компаративний та історіософський аналіз явищ культури та філософії. Використовуються також методики і принципи, що спливають з ідеї поліваріативності, полілогу щодо дослідження історико-культурного та соціо-культурного розвитку.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше пропонується концепція, в якій робиться спроба обґрунтувати специфіку української національної суб'єктивності з боку її відносної цілісності і в співвідношенні з загальносвітовим соціо-культурним та філософським процесом.

Дана концепція конкретизується автором у тезах, котрі позначені певною науковою новизною і пропонуються на захист:

- під філософською ідіомою ми розуміємо національно визначений і конститутивний принцип загального осягнення дійсності, в якому знаходить відбиття своєрідність національного світобачення та світосприйняття. Це система філософем, через процес сходження яких відзеркалюється реальний процес розгортання національної ідентифікації суб'єкта;

- розкривається логіко-гносеологічний та теоретико-пізнавальний статус поняття "філософська ідіома", що дає можливість обґрунтувати тезу про відмінність національно зумовленого філософування порівняно з логіко-дискурсивним мисленням, розглянувши

зазначену відмінність на терені формування ментальних настанов і принципів / архетипів /;

- співвідношення національного і всезагального в філософії тлумачиться як процес вирішення суперечностей між всезагальним характером світоглядних ідей і особливим культурно-національним характером їх спричинення. Підлягає захисту ідея сутності всезагального характеру світоглядних принципів і особливих, національних форм їх реалізації;

- розглядається і виноситься на захист теза про філософську національну ідіому як відзеркалення суттєвих характеристик автотонного соціокультурного, національного простору. Ознаками філософської ідіоми можна вважати: а/ соборний характер відбиття цілісної природи певної культури; б/ утримання в національній ідіоматичності єдності її із загальнолюдським; в/ інтегрованість в форми духовної і практичної життєдіяльності людини;

- обґрунтовується ідея щодо визначення української філософської ідіоми як кордоцентризму. Кордоцентризм є сутнісним центром / осереддям / української філософської ідіоми і як такий виступає соборним виразом духу української культури. Пропонується до захисту ідея кордоцентричності як можливого визначення специфіки української філософської ідіоматичності;

- виноситься на захист теза про специфічні суттєві ознаки кордоцентризму, до яких належать: а/ пріоритет емоційно-інтуїтивного способу осягнення дійсності; б/ панестетичний принцип організації духовності і форм соціального буття; в/ практична імперативність, яка реалізується шляхом органічного поєднання мислення і дії, самовизначення і самореалізації індивіда / "сковородянська людина", "шевченківська людина" тощо /.

Теоретичне і практичне значення дослідження та його апробація.

Отримані наслідки дослідження можуть слугувати вдосконаленню методологічної основи досліджень вітчизняної культури і філософії, подальшому розвитку якості методологічного аналізу історико-філософського процесу в цілому. Результати дослідження можуть бути використані також для поглиблення теоретичної основи, теоретичних обґрунтувань процесу національного Відродження в Україні, для теоретичної розбудови стратегічних напрямів розвитку окремих його складових.

Матеріали дослідження можуть бути використані також у навчальному процесі при читанні відповідних курсів соціально-гуманітарних дисциплін.

Основні результати дисертаційного дослідження були викладені автором у тезах і доповідях на конференціях: "Релігійна традиція в духовному відродженні України" / Полтава, 1992 р./; "Язык и культура" / Киев, 1992 р. /; "Духовна діяльність та її специфіка" / Запоріжжя, 1993 р. /; "Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі" / Чернівці, 1993 р. /; "Національна ідея в духовній культурі України XIX - XX ст. " / Полтава, 1993 р. /.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, що зумовлено метою та завданнями даного дослідження. Обсяг дисертації 156 С.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, розкривається ступінь її наукового освоєння, визначається мета та основні завдання дослідження, обґрунтовується наукова новизна, методологічні та теоретичні засади роботи, практична значущість отриманих результатів.

В першому розділі дисертації - "Логіко-гносеологічна та теоретико-пізнавальна природа поняття "національна ідіома" аналізується

національна ідіоматичність в філософії, яка складає суттєву умову національної визначеності філософської творчості та культури взагалі. Поняття ідіоми традиційно пов'язується з мовою. Словник В. Даля характеризує ідіому "як відзнаку або особливість мови". Автор утримує первісне тлумачення терміну "ідіома", фіксуючи його національну визначеність через філософську рефлексію. Останнє дає можливість осмислення національного як унікального, особливого, своєрідного. Філософська національна ідіома відзеркалює цю своєрідність і унікальність як невідчужену, імпліковану в життєвих актах індивіда і етносу визначеність, яка зумовляє цілісність генетичного "коду" культури взагалі.

Співвідношення поняття "національна ідіома" з поняттями, які мають в філософії певну традицію і сполучення з поняттями ідіоми - "парадигма", "стиль", "національний дух", "національна ідея", - дає можливість виявити логіко-гносеологічний та теоретико-пізнавальний статус вживаного нами поняття "ідіома".

Ж.Дерріда досліджує філософську ідіому через співвідношення національної мови та мислення, вважаючи базовим фактором насамперед мову. При цьому мову він розуміє не лише в її лінгвістичному вимірі, а як таку, що відзеркалює суттєві характеристики культури. В такому разі мова набуває характеру метафізичної. Це не просто мова повсякдення, а мова духу, мова, яка має трансцендентну природу. Така мова "розбудовує" реальність, дає змогу окремому суб'єкту / людині, нації і т. ін. / відтворити і утримати ті вічні смисли, які виявляють "повноту буття" / М. Мамардашвілі /, його цілісність, тотальність.

Однак, "сила ідіоми", за Ж.Дерріда, відчувається передусім в лінгвістичних розрізненнях. Твердження Ж. Дерріда має сенс, коли розглядаються певні філософські та інші культурні тексти під ку -

том Іх "текстуального" /мовного/ аналізу. Однак при цьому завжди лишаються неврахованими ті культууроутворення, які не мають суто "текстової" природи, але відіграють важливу роль в характеристиці національного світосприйняття, світовідношення. Тому при аналізі філософської ідіоматичності важливе значення мають не тільки філософсько-відрефлектовані тексти, але й загальний ментальний простір буття конкретного соціуму - нації. Менталітет суспільної групи може бути проаналізованим, стати предметом феноменологічної рефлексії в його загальних рисах через "самоочевидності" / Никитюк В. /, інваріанти культури і філософської думки. Тому й філософія, яка відзеркалює в тому числі і ментальні характеристики етносу, не обов'язково мусить мати форму системи, а виступає скоріш як філософствування.

Національна ідіома - це система філософем, через процес сходження яких відзеркалюється реальна історія національної ідентифікації суб'єкта. Саме в філософії національне і філософське співпадають, національне усвідомлюється як таке, як національне за сутністю.

В процесі розгортання своєї сутності націонал-філософізм виявляє амбівалентну, суперечливу природу. З одного боку, має місце унікальність, неповторність, одиничність, з другого - ця унікальність намагається перейти в універсальність, стати всезагальною для всіх, обов'язковою. Перевтілення національної ідіоми у всезагальну було зафіксоване в явищі європоцентризму.

Двоїстість процесу становлення і розвитку філософської ідіоми відзеркалює суперечливу природу існування загальнофілософського процесу. Всезагальне "втілює в собі" все багатство поодинокостей, існує "не як абстрактна ідея", а як цілком реальне, особливе явище / Е.Ільєнков /. Діалектична природа всезагального передбачає ро-

зуміння його не як "однакового для всіх", а як закону зв'язку, необхідного спілкування особливого в процесі його історичної взаємодії.

Ці дві обставини - можливість перевтілення національної ідіоми в безсуб'єктно-всезагальну схематику і абстрактного визначення філософії як індеферентного щодо національних особливостей побудовання - далися взнаки в філософській думці Азії, Африки, Латинської Америки, де виникли проблеми, які відтворюються практично всіма "неісторичними" культурами, що встали на шлях національної самоідентифікації. В першу чергу це проблема ставлення до культури, яка всезагальним примусом нав'язує свої еталони культурного і виступає як "дискримінація". В зв'язку з цим виникає проблема маргінальності - "позазнаходження", що і фіксується моментом відчуття себе "в-завжди-ще-не-бутті". Несумісні потоки реальності стикаються і ведуть до інфляції сутності, а це в свою чергу зумовлює динамічний поштовх до пошуків "особливої" національної сутності.

Аналогічні проблеми постали сьогодні і перед українською філософською думкою. Образно кажучи, Україна стає проблемою для самої себе. І в цьому випадку важливо визначити момент "суб'єктивності" національного, коли національне постає не як абстрактно-абсолютне, а як унікальне, "атомарне".

Автор дисертаційного дослідження вважає, що традицією, яка національно визначає філософський і культурний простір України, є традиція кордоцентризму.

Проблематика "серця" не є прерогативою лише українських мислителів. Але важливим при цьому є факт, як і у який спосіб "філософія серця" імплікується загальним процесом буття нації, чи набуває ця тематика характеру ідіоматичності, тобто стає конститутивним принципом розбудови всіх форм культурного універсуму етносу.

Автор доходить висновку, що кордоцентризм, є сутнісним центром, осереддям української ідіоми і як такий виступає соборним виразом національного характеру української культури в цілому.

Національна визначеність, ідіоматичність культури та філософії передбачає існування деяких інваріантів, філософем, система яких і утворює національний культурний простір. Специфіка світобачення, світогляду репрезентується через загальні культурологічні засади. Тому національна ідіоматичність культури відбивається в формах існування і функціонування мови, побуту, фольклору тощо.

Національна ідіоматичність має процесуальний, історично мінливий характер. Система філософем, утримуючи свої конкретні форми, в еволюційному розвитку "наповнює" їх конкретним історичним змістом. Втім зберігається нормативність цих філософем, в межах яких утримується ментальний досвід, що в свою чергу дає можливість зберегти національне як цілокупність, тотальність.

Аналіз розвитку української культури дає підстави до виокремлення певних філософем, які актуалізують ідіоматичність українського світогляду. До таких філософем належать: а/ софійний спосіб світосприйняття, що відзеркалює ідіоматичність переважно через мовну і т. ін. символіку; б/ ідея "серця", що з'єднує нескінчену природу світу і кінчену природу людини; в/ панестетизм культури, що репрезентує поетичне як принцип організації національної суб"ективності./§ I/.

При розгляді ідіоматичності в філософії ми стикаємось з філософемами, які нерідко використовуються і в інших філософських і культурних просторах, але лише в складі певної національної ідіоми утворюють унікальну, своєрідну, неповторну смислову ауру. Система філософем в цьому випадку постає як конститутивний принцип розбудови і утримання національно визначеної культурної і філософської

цілісності, тотальності. В цьому плані "філософія серця" хоч і існує як напрям в загальному історико-філософському процесі /§2/, однак лише в українській традиції вона набуває характеру ідіоматичності.

Для усвідомлення кордоцентризму як специфічної української традиції філософствування необхідно "розпредметити" саму традицію, яка, як зазначалось, відзеркалює і певну тенденцію в загальносвітовому філософському процесі і є альтернативою розумінню філософії як лише "теоретичного" знання.

Аналіз історико-філософського процесу через вертикальність, векторність, лінійність, на шляху все більшого наближення "до істини", залишав поза увагою факти, що не узгоджувались із означеною тенденцією. Поширення наукових методів дослідження на філософське осмислення і відбиття дійсності позбавляло останні власно філософського спрямування - персоналістичності.

Новий філософський етос пориває з традицією "першопринципу", котрий зумовлює єдино можливий спосіб побудування філософського цілого. Вводяться принципи, що відзеркалюють багатоваріантність, багатомірність, поліфонічність, діалогічність дійсності. Це принципи "різони", "констеляції", іпостасності як структури трисядності. Дані принципи дають можливість відійти від традиційної уніфікації багатоманітного, осмислити нові принципи існування рівноцінних сутностей. Усвідомлюється ідея використання декількох логік, діалогу логік, діалогіки.

В зв'язку з цим змінюється і підхід до проблеми істини в філософії. Багатоваріантний світ репрезентує і багатство філософських істин, їх плуралізм, самостійність. Можна сказати, що в певному смислі мислення починає здійснюватись за межами дилеми - "істине-помякоче" в їх традиційному значенні.

Заперечення лінійного розвитку історико-філософського процесу дозволяє звернути увагу на ті способи філософствування, які виходили за межі встановленої для всіх логіки. Одним з таких альтернатив виступає і "філософія серця".

Філософія серця пропонує іншу, не раціоналістичну, модель пізнання, де ідея серця протистоїть ідеї розуму як єдиному і абсолютному шляху пізнання. "Філософія серця" - філософія гуманістичної орієнтації, вона фіксує ті реалії, що виходять за межі репрезентованого розумом, актуалізує особистісні виміри людського буття. "Філософія серця" дає можливість сприймати суще як цілісне, нерозчленоване, що існує безпосередньо і не потребує логічних доказів. Для того, щоб сприймати живе, безпосереднє, нескінчене необхідно це вже мати в собі як "прийняте" / І.Кант /, "власну властивість", здатність. "Філософія серця" не заперечує і ролі розуму, наполягаючи лише на існуванні різних способів засвоєння діємого, різнобічних шляхів репрезентації істини.

Безпосередність пізнання шляхом серця здійснюється через споглядання, яке дозволяє засвоїти цілісність, тотальність не як розуму, роз'єднану, але в єдності своїх ав'яків і відношень, в "зараз-бутті". Акт споглядання передбачає діяльнісне відношення до світу, де явища зовнішнього світу переходять в практику внутрішнього самостояння суб'єкта. Споглядання має предметний характер, воно інтенціонально націлене на "інше", "іншого", коли в акті утворення відношень із зовнішнім світом здійснюється розбудова власного світу суб'єкта. За допомогою споглядання можна пізнати трансцендентне, нескінчене.

"Філософія серця" в загальносвітовому філософському процесі репрезентує певні філософії, які не утримувались як виокремлена система. Тому "філософія серця" не набуває тут характеру всезагаль-

ності, а відбиває одну із тенденцій філософствування.

В другому розділі - "Поетичне як принцип розбудови української ідіоматичності" - аналізується проблема розуму і розуміння в філософії кордоцентризму /§1 /, поетичне як принцип організації національної суб"єктивності /§2 / та практична імперативність кордоцентризму і проблема самоідентифікації /§3 /.

Ми вважаємо, що конститутивним принципом в українській філософській і культурній творчості є кордоцентризм. Саме в кордоцентризмі утримується система філософем, які відзеркалюють реальний процес буття української нації.

Кордоцентризм в більш чіткій, зафіксованій, "класичній" / А. Бичко / формі виявляється в рефлексіях Г.Сковороди, М.Гоголя, П. Куліша, П.Орлевіча. Кордоцентризм протистоїть і раціоналізму, і містичній формі засвоєння дійсного, коли / в обох випадках / відбувається абсолютизація або можливостей розуму, або позасвідомих промарків психіки. Кордоцентризм показує можливості пізнання, що адекватно репрезентує предмет в його цілісності, у всіх його зв"язках і відношеннях, і водночас заявляє про необхідність дистанціювання від предмету, що досліджується, тобто здійснює власне рефлексію. В акті пізнання функція свідомості не полишає свого визначального статусу.

Важливим моментом в філософії кордоцентризму є утримання в єдності двоїстої природи існуючого. Саме гармонія людини з собою і з оточуючим світом є основною рисою кордоцентризму і пафосом філософствування його представників. Кордоцентризм є саме філософствування, де співпадають процес пізнання і існування, буття людини. Пізнання в кордоцентризмі є пізнанням істинного в його буттєвості.

В філософії кордоцентризму наголошується на діяльній природі суб"єкта, здатного до перетворення потенціальної нескінченнос-

ті можливостей індивіда в актуальну. Таким чином людина може здійснити ідею свого власного буття, реалізувати своє призначення, в кінцевому рахунку, здійснити акт самопізнання. В зв'язку з пошуками самоідентифікації людини кордоцентризм набуває персоналістичного характеру. Останнє потребує і адекватного вирішення проблеми свободи, в межах якої здійснюється вибір людини з власного буття чи небуття в істині. Відповідальність не перекладається на деяку абстрактну фігуру, але в справу самого суб'єкта, в здійсненні акту його діяльності і зобов'язань щодо самого себе. Саме на цьому рівні можна говорити про істинно моральні діяння.

В серці як органі духовного і душевного пізнання міститься нескінченне багатство можливостей, т. зв. глибина серця / Г.Сковорода, П.Аркевич /, котрі дають можливість проникнути в підсвідоме. Безпосередність пізнання шляхом серця віднаходить і адекватну форму свого виразу - через світ символів. Недарма майже всі представники кордоцентризму використовують в своїх творах символи, притчу і т. ін. Це і світ символів "Біблії" Г.Сковороди, і предметні форми оприявленості людського існування у М.Гоголя і т. ін.

Кордоцентризм спирається на чуттєву форму оприявленості сущого, що в свою чергу, зумовлює і специфічну естетичну природу цього феномена. Саме чуттєве пізнання відбиває безпосередність людського сприйняття світу, дає можливість сприймати світ і людину в їх цілісності. Пізнання трансформується із сфери гносеології в сферу безпосередньої буттєвості індивіда. Тому важливими формами пізнання виступають відчуття, відчуження, споглядання. Кордоцентризм передбачає естетичність як сутнісну спрямованість української культури в цілому. Переживання естетичного можливе лише на рівні окремої людини, а тому кордоцентризм звертається до поетичного як способу організації суб'єктивності.

Поетичне дає можливість безпосереднього відображення дійсності через систему образів, алязій, метафор, що відзеркалюють суще в його життєвій безпосередності. Для поетичного функціональними є всі рівні ментальності і нації, і людини: тут відображаються і психічні, і культурно-історичні, і духовні, і космічні способи сприйняття існуючого. Зasadов поетичного слугує принцип ритміки, мелодійності, пульсації існуючого, що нагадує биття людського серця. Спосіб опосередкування поетичного опосередковано пов'язується із способом морального утвердження людини. Саме в цьому зв'язку і реалізується принцип єдності істини, добра і краси. Цей зв'язок як зв'язок ідеальний найбільш повно знаходить своє відбиття в реальності поетичного.

Естетична спрямованість українського світогляду актуалізується в культурному житті українця, що дозволяє говорити про панестетизм української культури. В даному разі поетичне співпадає з філософствуванням. В обох випадках має місце символізація дійсності, утворення нової реальності, в полі якої і здійснюється моральне самоствояння людини.

Поетичне слово в глибинному смислі не набуває однозначного оформлення, відмежується від остаточної визначеності, не завершується саме завдяки своїй образності, плинності. Така притаманність є рисою української форми світосприйняття, де відсутнє тяжіння до замкненої форми, яка пригнічує поле людського ділення і почуття. Несприйняттям замкненого оформлення позначаються всі творчі прерогативи українського народу.

Сучасна філософія одним із основоположних протиріч зваває протиріччя між теорією і практикою. У процесі становлення своєї самостійності, самопізнання людина виходить за межі того, що встановлюється теорією, в царину дійсно існуючого, в царину власне

практики. Процес самопізнання не є процесом пасивного споглядального відношення до особистої долі, а виступає активною діяльністю людського духу, реалізацією волі щодо персоніфікованого діяння.

Спрямованість кордоцентризму на внутрішній світ людини спричинює особливий спосіб осмислення самоадіяння індивіда, що опанував свій внутрішній світ, пізнав своє серце. Кордоцентризм має практичну спрямованість і як засада, що знаходиться в самому характері ментальності українського народу, і як філософські усвідомлені утворення, що знаходять свій вираз в етичних теоріях та інших формах духовно-практичного засвоєння дійсності. Самопізнання не є одноактним і абсолютним результатом духовної діяльності людини. Необхідно розкрити у власному існуванні те, що згодом має можливість актуалізувати набуті знання. В процесі здійснення самопізнання людиною пізнається і те, що є її призначенням, ідеєю її власного існування. Ця праця, що адекватно відзеркалює спосіб ідейного втілення людської індивідуальної долі і що в рефлексіях українських мислителів осмислюється в таких понятійних формах, як "середня праця" /Г.Сковорода /, "служба" /М.Гоголь /, "провінційне життя" / П. Куліш /. Це моменти встановлення діалогу з власним "Я", пошуки власної природи за допомогою засобів, які надаються природою і суспільством. В цьому випадку найбільш складним є не кінцевий результат, який фіксується спокоєм душі і свободою, а момент протиставлення, або навіть усамітнення, коли реалізується власна готовність і адатність суб'єкта стати тим, хто може співпасти з самим собою, здійснити акт самоідентифікації.

Процес самоідентифікації має амбівалентну природу, котра спрямована і на окрему людину, і на конкретну спільноту. Питання полягає в тому, які пріоритети визначити. Стверджуючи себе як істоту перш за все національну, людина знаходиться лише на одному із пер-

них етапів самоідентифікації, визначаючи свою моральну, релігійну, духовну специфіку у відношенні до іншої спільноти. Те ж можна сказати і про ідентифікацію нації. На рівні форми самоідентифікація нації реалізується в державності. Але будучи сутнісною самоідентифікацією, остання вирішується тільки на "атомарному" рівні, на рівні існування і діяння національної суб"ективності. Нація як цілісність в змозі реалізувати акт самоідентифікації, коли вона реалізує ідею самої себе. В іншому випадку привладнуються смисли, які для нації є чужеродними.

Здійснення власного покликання є засобом входження нації в сферу істинної буттєвості, в сферу спілкування з іншими національними смислами. І на цьому етапі нація входить в світовий культурний процес вже не за допомогою своїх унікальних, своєрідних характеристик, а за допомогою загальнолюдських цінностей, які вона успадковує.

У заклученні формулюються основні результати дослідження, окреслюються перспективи подальшого вивчення проблеми.

В результаті проведеного дослідження отримано такі висновки:

- виявлено, що філософська ідіома - це національно визначений і конститутивний принцип загального осягнення дійсності, в якому знаходить відбиття своєрідність національного світобачення та світосприйняття, це система філософем, через процес сходження яких відзеркалюється реальний процес національної ідентифікації суб"екта;

- доведено, що філософська ідіома дає можливість розглядати національно зумовлене філософотвування на терені формування ментальних настанов і принципів;

- з"ясовано, що ознаками філософської ідіоми можна вважати соборний характер відбиття цілісної природи певної культури, утри

мання в єдності унікально-національного і загальносвідомого, інтегрованість її в форми духовної і практичної життєдіяльності людини;

- обґрунтована ідея кордоцентризму як сутнісного центра, осереддя української ідіоматичності, як соборного виразу загального духу української культури;

- доведено, що суттєвими ознаками кордоцентризму є пріоритет емоційно-інтуїтивного способу осягнення дійсності, панестетичний принцип організації духовності і форм соціального буття, практична імперативність кордоцентризму.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. До питання про національну традицію в українській філософії // Тези Всеукраїнської наукової конференції "Релігійна традиція в духовному відродженні України. - Полтава, 1992. - С. 33-34.
2. Языковая ментальность и самость бытия // Тезиси першої міжнародної конференції "Язык и культура". - Київ, 1992. - С.43-44.
3. Поняття національної ідіоми в філософії та національний менталітет // Тези доповідей міжнародної наукової конференції "Духовна діяльність та її специфіка". - Запоріжжя, 1993. - С.88-89.
4. Об'єктивно-божественний принцип в контексті відношення "людина-світ" // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі". - Чернівці, 1993. - С.28-29.
5. Поняття національної ідіоми в філософії // Матеріали всеукраїнської наукової конференції "Національна ідея в духовній культурі України XIX - XX ст." - Полтава, 1993. - С.23-26.

R E S U M E

T.A.Kozintseva. Idea of a National Idiom in Philosophy (methodological aspect). Dissertation is a manuscript to competition for a scientific degree of a Candidate in Philosophy in speciality 09.00.11 - Social Philosophy, Kiev University, Kiev, 1994. 5 scientific papers containing theoretical study of a problem for exposure of idiomatic nature of philosophic and cultural creative work are to be defended. It has been fixed that a specific character of a national philosophic and cultural space could be determined through a philosophic national idiom. For Ukraine one of possible ways in comprehension of idiomaticity can be a cardiocentrism reflecting philosophy integration degree into a real process for the nation's being.

Козинцева Т.А. Понятие национальной идиомы в философии /методологический аспект/. Диссертация является рукописью на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 - социальная философия. Киевский университет, Киев, 1994.

Защитается 5 научных работ, которые содержат теоретическое исследование проблемы выявления идиоматической природы философского и культурного творчества. Установлено, что специфика национального философского и культурного пространства может быть определена через философскую национальную идиому. Для Украины одним из возможных способов понимания идиоматичности может служить кортоцентризм, который отражает степень интеграции философии в реальный процесс бытия нации.

Ключові слова: філософська національна ідіома, "філософія серця", кортоцентризм.

А.І.І.

456304

AB 31.123

AB 31.123